

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA ASOSIY VOSITALAR BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

Babaxalov Narbuta Eshnazarovich

“Hisob va biznes” kafedrası Professor v.b.

Toshkent davkat transport universiteti

Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Asosiy vositalar korxonada va muassasalarning uzoq muddatli ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish hamda boshqaruv faoliyatida muhim iqtisodiy resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan hisob dasturlari, elektron hujjat aylanishi, bulutli platformalar va integratsiyalashgan axborot tizimlari asosiy vositalarni hisobga olish jarayonida aniqlik, tezkorlik va shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi. Maqolada asosiy vositalarni dastlabki tan olish, baholash, amortizatsiya hisoblash, qayta baholash, inventarizatsiya qilish va hisobdan chiqarish jarayonlarida raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, oliy ta‘lim muassasalari sharoitida asosiy vositalar hisobini yuritishda elektron axborot bazalarining ahamiyati, ichki nazorat samaradorligi va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta‘minlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari raqamlashtirish buxgalteriya hisobining texnik jarayonlarini soddalashtirish bilan birga, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tahliliy axborot sifatini oshirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. asosiy vositalar, buxgalteriya hisobi, raqamlashtirish, amortizatsiya, elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan hisob, moliyaviy hisobot, ichki nazorat

IMPROVING THE ACCOUNTING OF FIXED ASSETS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DIGITALIZATION

Babakhalov Narbuta Eshnazarovich

Department of "Accounting and Business" Professor, acting
Tashkent State Transport University
Tashkent, Uzbekistan.

Abstract.

This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving the accounting of fixed assets in the context of economic digitalization. Fixed assets represent an important economic resource in the long-term production, service, and management activities of enterprises and institutions. Digital technologies, automated accounting software, electronic document flow, cloud platforms, and integrated information systems contribute to increasing accuracy, efficiency, and transparency in the accounting of fixed assets. The article examines the possibilities of using digital tools in the processes of initial recognition, valuation, depreciation calculation, revaluation, inventory, and disposal of fixed assets. It also considers the importance of electronic information databases, the effectiveness of internal control, and the reliability of financial reporting in maintaining fixed asset accounting in higher education institutions. The research results show that digitalization not only simplifies the technical processes of accounting but also improves the quality of analytical information used in managerial decision-making.

Keywords. fixed assets, accounting, digitalization, depreciation, electronic document flow, automated accounting, financial reporting, internal control.

Kirish.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish bugungi kunda xo'jalik yurituvchi subyektlar, davlat tashkilotlari va oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy-boshqaruv

faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatayotgan muhim jarayondir. Raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobining an'anaviy shakllarini bosqichma-bosqich avtomatlashtirilgan, tezkor va tahliliy imkoniyatlarga ega tizimlar bilan almastirmoqda. Ayniqsa, asosiy vositalar hisobini yuritishda raqamlashtirishning ahamiyati yuqori bo'lib, bu turdagi aktivlar muassasaning moddiy-texnik bazasi, uzoq muddatli faoliyat salohiyati va moliyaviy barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Asosiy vositalar buxgalteriya hisobida dastlabki tan olish, baholash, foydalanishga topshirish, amortizatsiya hisoblash, qayta baholash, ta'mirlash xarajatlarini aks ettirish, inventarizatsiya qilish va hisobdan chiqarish kabi murakkab bosqichlardan iborat. Ushbu jarayonlarda xatoliklarning yuzaga kelishi moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligiga, tashkilot mulkidan samarali foydalanish darajasiga hamda boshqaruv qarorlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli asosiy vositalar hisobini takomillashtirish faqat texnik hisob yuritish masalasi emas, balki moliyaviy intizom, ichki nazorat va resurslardan oqilona foydalanish bilan bog'liq muhim iqtisodiy vazifa sifatida qaraladi.

Transport oliy ta'lim muassasalari faoliyatida asosiy vositalar tarkibiga o'quv binolari, laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi, multimedia vositalari, kutubxona fondlari, sport jihozlari va boshqa moddiy resurslar kiradi. Ularning har biri ta'lim jarayoni sifati, ilmiy-tadqiqot faoliyati va boshqaruv samaradorligi bilan uzviy bog'liq. Raqamli hisob tizimlari orqali ushbu aktivlar bo'yicha yagona elektron ma'lumotlar bazasini shakllantirish, harakatini doimiy kuzatish, eskirish darajasini aniqlash va ulardan foydalanish samaradorligini baholash imkoniyati kengayadi.

Shu nuqtayi nazardan, iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish moliyaviy axborotlarning aniqligi, hisobotlarning ishonchliligi, ichki nazoratning kuchayishi va boshqaruv qarorlarining asoslanganligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur mavzu oliy

ta'lim muassasalari moliyaviy boshqaruvi uchun ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi.

Asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalasi buxgalteriya hisobi nazariyasi, moliyaviy hisobot standartlari va raqamli iqtisodiyotga oid ilmiy manbalarda keng yoritilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni xo'jalik yurituvchi subyektlarda aktivlar hisobini yuritishning umumiy huquqiy asoslarini belgilab beradi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, jumladan IAS 16 "Property, Plant and Equipment" asosiy vositalarni tan olish, baholash, amortizatsiya qilish va hisobdan chiqarish bo'yicha xalqaro yondashuvlarni ochib beradi. O'zbekistonlik olimlardan A. Vahobov, A. Ibragimov, M. Ostonaqulov va B. Xodjayevlarning ishlarida buxgalteriya hisobining metodologik asoslari, aktivlar tasnifi va moliyaviy nazorat masalalari tahlil qilingan. Raqamli iqtisodiyot bo'yicha Sh. Mirziyoyev asarlari, shuningdek, N. To'xliyev va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlari hisob tizimlarini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishi va axborot shaffofligini oshirish zaruratini asoslaydi.

Metodlar.

Tadqiqotda iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish jarayonini o'rganish uchun nazariy-tahliliy, qiyosiy, tizimli va amaliy yondashuvlardan foydalanildi. Avvalo, asosiy vositalar hisobining iqtisodiy mazmuni, ularni tan olish, baholash, amortizatsiya qilish, qayta baholash va hisobdan chiqarish tartibiga oid nazariy qarashlar tahlil qilindi. Bunda buxgalteriya hisobi bo'yicha milliy me'yoriy hujjatlar, moliyaviy hisobot standartlari, ilmiy adabiyotlar hamda raqamli iqtisodiyotga oid tadqiqotlar metodologik asos sifatida olindi.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil usuli orqali an'anaviy buxgalteriya hisobini yuritish amaliyoti bilan raqamlashtirilgan hisob tizimlari imkoniyatlari solishtirildi. Asosiy e'tibor qo'lda yuritiladigan hujjatlar, alohida elektron

jadvallar va avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlari o'rtasidagi farqlarga qaratildi. Bu yondashuv asosiy vositalar bo'yicha ma'lumotlarni kiritish, saqlash, yangilash, nazorat qilish va hisobotga chiqarish jarayonlarida raqamli texnologiyalarning ustunliklarini aniqlash imkonini berdi.

Tizimli tahlil usuli asosiy vositalar hisobini muassasaning umumiy moliyaviy boshqaruv tizimi bilan bog'liq holda ko'rib chiqishga xizmat qildi. Transport oliy ta'lim muassasalari misolida asosiy vositalar tarkibi, ulardan foydalanish yo'nalishlari, moddiy-texnik bazani rivojlantirishdagi ahamiyati va ichki nazoratdagi o'rni tahlil qilindi. Bunda o'quv binolari, laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi, multimedia vositalari, sport anjomlari va boshqa uzoq muddatli aktivlarning hisobini yuritish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar nazariy jihatdan umumlashtirildi.

Shuningdek, tadqiqotda mantiqiy umumlashtirish va ilmiy abstraksiyalash usullaridan foydalanilib, asosiy vositalar hisobini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Raqamli hisob tizimlarining elektron inventar kartochkalar, shtrix-kod yoki QR-kod asosida identifikatsiya qilish, avtomatik amortizatsiya hisoblash, elektron inventarizatsiya va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirishdagi ahamiyati baholandi. Ushbu metodlar tadqiqot mavzusini nazariy va amaliy jihatdan izchil yoritish imkonini berdi.

Natijalar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish eng avvalo hisob jarayonlarining aniqligi, tezkorligi va nazorat darajasini oshirish bilan bog'liq. An'anaviy hisob yuritish usullarida asosiy vositalar bo'yicha ma'lumotlar ko'pincha alohida hujjatlar, inventar kartochkalar, dalolatnomalar va qo'lda to'ldiriladigan reyestrlar orqali shakllantiriladi. Bunday yondashuvda ma'lumotlarning takrorlanishi, kechikib yangilanishi yoki ayrim aktivlar bo'yicha noto'g'ri axborot berilishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Raqamli hisob

tizimlari esa ushbu muammolarni kamaytirib, har bir asosiy vosita bo'yicha yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish imkonini beradi.

Natijalar asosiy vositalarni dastlabki tan olish va baholash jarayonida elektron hujjat aylanishining ahamiyati yuqori ekanligini ko'rsatdi. Xarid qilish, qabul qilish, foydalanishga topshirish va mas'ul shaxslarga biriktirish jarayonlari raqamli platformalarda aks ettirilganda hujjatlarning yo'qolishi, noto'g'ri rasmiylashtirilishi yoki kechikib tasdiqlanishi holatlari kamayadi. Ayniqsa, Transport oliy ta'lim muassasalarida kompyuter texnikasi, laboratoriya jihozlari, multimedia vositalari va o'quv-uslubiy infratuzilmaga oid aktivlar soni ko'p bo'lgani sababli ularni elektron tartibda nazorat qilish amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Tadqiqot davomida avtomatlashtirilgan amortizatsiya hisoblash tizimi asosiy vositalarning eskirish qiymatini aniq va izchil aks ettirishga xizmat qilishi aniqlandi. Bunda amortizatsiya usuli, foydali xizmat muddati, boshlang'ich qiymat va qoldiq qiymat bo'yicha ma'lumotlar tizimga kiritilgach, hisob-kitoblar avtomatik amalga oshiriladi. Bu esa buxgalter xodimlarning texnik yuklamasini kamaytirib, ularning tahliliy va nazorat vazifalariga ko'proq e'tibor qaratishiga imkon beradi.

Shuningdek, QR-kod, shtrix-kod va elektron inventarizatsiya vositalaridan foydalanish asosiy vositalarning real holatini tezkor aniqlashga yordam beradi. Inventarizatsiya jarayonida aktivning joylashuvi, mas'ul shaxsi, texnik holati va foydalanish darajasi elektron baza bilan solishtiriladi. Natijada mol-mulkni saqlash, undan oqilona foydalanish va ichki nazorat samaradorligi oshadi. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar asosiy vositalar hisobini oddiy ro'yxatga olish jarayonidan tahliliy boshqaruv vositasiga aylantiradi.

Muhokama.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalasi faqat hisob-kitoblarni avtomatlashtirish bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon muassasaning moliyaviy boshqaruvi, ichki

nazorat tizimi, moddiy resurslardan foydalanish samaradorligi va hisobot axborotlarining ishonchliligi bilan bevosita bog‘liqdir. Asosiy vositalar qiymati, tarkibi, texnik holati va ulardan foydalanish darajasi to‘g‘risidagi ma’lumotlar qanchalik aniq bo‘lsa, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni shunchalik asoslangan bo‘ladi. Shu sababli raqamli hisob tizimlari asosiy vositalarni oddiy buxgalteriya obyekt sifatida emas, balki strategik boshqaruv resursi sifatida baholash imkonini beradi.

Transport oliy ta’lim muassasalari faoliyatida asosiy vositalar ta’lim sifati va ilmiy salohiyat bilan chambarchas bog‘liq. O‘quv auditoriyalari, laboratoriyalar, kompyuter xonalari, multimedia jihozlari, kutubxona resurslari va sport infratuzilmasi talabalarning nazariy hamda amaliy tayyorgarligiga xizmat qiladi. Agar ushbu aktivlarning hisobini yuritishda raqamli texnologiyalar yetarli darajada joriy etilmasa, ularning haqiqiy holati, foydalanish chastotasi va yangilanishga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash qiyinlashadi. Natijada moddiy-texnik bazani rivojlantirishga qaratilgan moliyaviy rejalashtirish yetarli darajada aniqlikka ega bo‘lmasligi mumkin.

Raqamlashtirish asosiy vositalar bo‘yicha ichki nazoratni kuchaytiradi. Elektron inventar kartochkalar, mas’ul shaxslar bo‘yicha avtomatik reyestrlar, QR-kod orqali identifikatsiya qilish va elektron inventarizatsiya aktivlar harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Bu esa ortiqcha, foydalanilmayotgan yoki texnik jihatdan eskirgan vositalarni aniqlashga, ularni ta’mirlash, modernizatsiya qilish yoki hisobdan chiqarish bo‘yicha asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli hisob tizimlarini joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, xodimlarning raqamli kompetensiyasi, dasturiy ta’minot sifati, axborot xavfsizligi, elektron ma’lumotlarning zaxira nusxalarini saqlash va turli axborot tizimlari o‘rtasidagi integratsiya masalalari alohida e’tibor talab qiladi. Demak, asosiy vositalar hisobini takomillashtirish texnologik, tashkiliy va metodologik choralarni uyg‘un holda amalga oshirishni talab etadi.

Xulosa.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirish moliyaviy boshqaruvning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Asosiy vositalar korxonalar va muassasalarning uzoq muddatli faoliyatini ta‘minlovchi moddiy-iqtisodiy resurs bo‘lib, ularning to‘g‘ri hisobga olinishi, baholanishi, amortizatsiya qilinishi va nazorat qilinishi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi hamda boshqaruv qarorlarining samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonlarda inson omiliga bog‘liq xatolarni kamaytirish, ma‘lumotlarni tezkor qayta ishlash, hujjat aylanishini soddalashtirish va aktivlar harakatini doimiy kuzatish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, asosiy vositalar hisobida avtomatlashtirilgan dasturlar, elektron inventar kartochkalar, QR-kod va shtrix-kod asosidagi identifikatsiya, elektron inventarizatsiya hamda integratsiyalashgan axborot tizimlaridan foydalanish muassasa mulkini boshqarish sifatini oshiradi. Bunday yondashuv asosiy vositalarning joylashuvi, texnik holati, mas‘ul shaxslarga biriktirilishi, foydalanish darajasi va eskirish qiymati to‘g‘risidagi axborotlarni yagona elektron bazada jamlash imkonini beradi. Natijada moliyaviy ma‘lumotlarning shaffofligi ortadi, ichki nazorat kuchayadi va hisobot tayyorlash jarayoni ancha tezlashadi.

Transport oliy ta‘lim muassasalari uchun asosiy vositalar hisobini raqamlashtirish alohida amaliy ahamiyatga ega. Chunki ta‘lim jarayonining sifati ko‘p jihatdan auditoriyalar, laboratoriyalar, kompyuter texnikasi, multimedia vositalari, sport jihozlari va boshqa moddiy-texnik resurslardan samarali foydalanishga bog‘liq. Ushbu aktivlar bo‘yicha aniq va tizimli hisob yuritish ta‘lim muassasasining moddiy bazasini rivojlantirish, eskirgan jihozlarni yangilash, ortiqcha yoki foydalanilmayotgan vositalarni aniqlash hamda moliyaviy resurslarni oqilona taqsimlashga xizmat qiladi.

Shu sababli asosiy vositalar buxgalteriya hisobini takomillashtirishda raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish, axborot xavfsizligini ta'minlash, dasturiy ta'minotlarni doimiy yangilab borish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Raqamlashtirilgan hisob tizimi buxgalteriya faoliyatini faqat texnik jarayon sifatida emas, balki moliyaviy tahlil, strategik rejalashtirish va samarali boshqaruv vositasi sifatida rivojlantirishga imkon yaratadi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2016.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Moliyaviy hisobotning milliy standartlari. Toshkent, 2022.
3. International Accounting Standards Board. IAS 16 Property, Plant and Equipment. London: IFRS Foundation, 2023.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Vahobov A.V., Ibragimov A.T. Moliyaviy hisob. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
6. Ostonaqulov M. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
7. Xodjayev B.X. Buxgalteriya hisobi va audit asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. To'xliyev N. Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
9. Karimov A.A., Islomov F.R., Avloqulov A.Z. Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Sharq, 2017.
10. Romney M.B., Steinbart P.J. Accounting Information Systems. New York: Pearson, 2021.